

Улсын бүртгэлийн
дугаар:

Аравтын бүрэн
ангиллын код: 19НН41СС358

Нууцын зэрэглэл:

Төсөл хэрэгжүүлэх
гэрээний дугаар: ШyCc 2019 / 54

«МОНГОЛЫН ЭРТНИЙ УРАН ЗОХИОЛ» 5 БОТЬ

Суурь судалгааны төслийн тайлан
(2019-2022 он)

Улаанбаатар хот
2022 он

Улсын бүртгэлийн дугаар:

Нууцын зэрэглэл:

Аравтын бүрэн ангиллын код: 19НН41СС358

Төсөл хэрэгжүүлэх гэрээний дугаар: ШуСс 2019 / 54

«МОНГОЛЫН ЭРТНИЙ УРАН ЗОХИОЛ» 5 БОТЬ

Суурь судалгааны төслийн тайлан
(2019-2022 он)

Төслийн удирдагч:
профессор

Х.Сүглэгмаа доктор (Ph.D),

Гарын үсэг.....

Огноо:

Төслийн санхүүжүүлэгч:
сан

Шинжлэх ухаан технологийн

Төслийн захиалагч байгууллага: Боловсрол шинжлэх ухааны яам

Улаанбаатар хот
2022

ГАРЧИГ

ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА.....	5
УДИРТГАЛ	6
Зорилго зорилт.....	6
Үндэслэл, шаардлага.....	7
Судлагдсан байдал.....	8
Шинэлэг тал, ач холбогдол.....	9
Бүтэц, хамрах хүрээ.....	10
ТӨСЛИЙН ҮР ДҮНГИЙН ДААЛГАВРЫН БИЕЛЭЛТ	11
ТӨСЛИЙН ХҮРЭЭНД ГҮЙЦЭТГЭСЭН АЖИЛ	12
1. 2019 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт	12
2. 2020 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт	14
3. 2022 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт	15
4.Төслийн үр дүн тайлан	17
«МОНГОЛЫН ЭРТНИЙ УРАН ЗОХИОЛ» 5 БОТЬ ҮНДСЭН СУДАЛГААНЫ АЖИЛ	18
1. «Монголын эртний уран зохиол» I боть	24
2. «Монголын эртний уран зохиол» II боть	25
3. «Монголын эртний уран зохиол» III боть	25

4. «Монголын эртний уран зохиол» IV боть	26
5. «Монголын эртний уран зохиол» V боть	26
ТӨСЛИЙН ХҮРЭЭНД ГҮЙЦЭТГЭЖ ХЭВЛҮҮЛСЭН СУДАЛГААНЫ БҮТЭЭЛҮҮД.....	27
Хэвлүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүллүүд	
Хэлэлцүүлсэн эрдэм шинжилгээний илтгэлүүд	
ДҮГНЭЛТ	29
ХАВСРАЛТ	

ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

Төслийн багийн танилцуулга:

1. Төслийн багийн удирдагч:

Овог: Хургаа
Нэр: **Сүглэгмаа**
Харъяа байгууллага: МУИС Улаанбаатар сургууль
Зэрэг, цол: Доктор (Ph.D), профессор
Судалгааны чиглэл: Монголын эртний уран зохиол,
Төвд хэлт уран зохиолын судлал

2. Төслийн багийн гишүүд:

Овог: Санжаа
Нэр: **Байгалсайхан**
Харъяа байгууллага: МУИС Улаанбаатар сургууль
Зэрэг, цол: Шинжлэх ухааны доктор,
профессор

Овог: Дожоо

Нэр: **Цэдэв**
Харъяа байгууллага: МУИС Улаанбаатар сургууль
Зэрэг, цол: Шинжлэх ухааны доктор,
профессор
Судалгааны чиглэл: Монголын эрт эдүгээгийн уран
зохиол,
сурвалжийн судлал

Овог: Гаадамба
Нэр: **Билгүүдэй**
Харъяа байгууллага: ШУА Хэл зохиолын хүрээлэн
Зэрэг, цол: доктор (Ph.D),
профессор
Судалгааны чиглэл: Монголын эртний уран зохиол,
Монголын нууц товчооны
судлал

УДИРТГАЛ

“Шинжлэх ухаан технологийн тухай” хууль, Шинжлэх ухаан, технологийн төсөл хэрэгжүүлэх журам, Боловсрол, Соёл, Шинжлэх Ухаан, Спортын Сайдын 2019 оны 02 сарын 25-ны өдрийн А/86 тоот тушаалыг үндэс болгон МУИС Улаанбаатарын сургуулийн **“Монголын эртний уран зохиол 5 боть”** шинжлэх ухааны суурь судалгааны төслийг хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх тухай 2019 оны 4 сарын 18 ны өдөр батлагдсан “Суурь судалгааны төсөл хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх” ШуСс 2019/ 54 дүгээр гэрээний дагуу 2019 оноос 2022 он дуустал энэхүү төслийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн болно.

Боловсрол шинжлэх ухааны яамны захиалгаар Шинжлэх ухаан технологийн сангаас санхүүжүүлэн хэрэгжүүлсэн энэхүү төслийн хүрээнд Монголын эртний уран зохиолын гол судлагдахуун болсон XIII-XIX зууны уран зохиолын дурсгалуудыг боловсруулан зуун зуунаар ангилан зөвхөн их дээд сургуулийн сургалт судалгаа шинжилгээ, эрдэмтэн судлаачдын хүрээний хэрэгцээнд бус олон нийтэд унших бичгийн зориулалтаар хэвлэн гаргах нь чухал байгаа юм.

Төслийн зорилго: Даяарчлагдаж байгаа энэ цаг үед, улс төр, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн ээдрээтэй замыг даван туулж байгаа энэ түүхэн цаг үед монгол хүн бүрийн үндэсний үзэл ухамсрыг сэргээх, монгол аман бичгийн эртний уламжлалт соёл түүхийг сурталчлах, түгээн дэлгэрүүлэх, эртний монголчуудын уран зохиолын сэтгэлгээ түүгээр дамжуулан монгол хүнд уламжлагдан үлдэх хэл, соёл, түүх, зан үйлийн өв соёлын арвин санг бүхэлд нь багтаасан XIII-XIX зууныг дуусталх үеийн Монголын эртний уран зохиолын дурсгалт бичгүүдийн хүрээнд судалгаа шинжилгээ хийнэ. Судалгаа шинжилгээ хийсний үр дүнд эдгээр зуунд хамаарах уран зохиолын сонгодог дурсгалуудыг сонгон зуун зуунаар ангилж цуврал 5 ботид багтаан унших бичгийн зориулалтаар хэвлүүлж өргөн олон уншигчдын гарт хүргэх гол зорилго тавьж байна. Энэхүү судалгааг хийснээр бид шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, сурвалж эх бичгийн

найдвартай эхийг түшиглэсэн, зөвхөн мэргэжлийн явцуу хүрээнд биш, олон нийт уншигчдын хүртээл болж монгол айл бүрд очих, XIII-XIX зууны Монголын эртний сонгодог уран зохиолын дээжийг багтаасан эмхтгэл боловсруулж хэвлүүлэх үндсэн зорилго тавьж ажилласан болно.

Төслийг гүйцэтгэсэн үндэслэл шаардлага: Эдүгээ монгол үндэсний хэл соёл түүхийн өв болсон, эртний монголчуудын уран сайхны сэтгэлгээний уламжлалыг хадгалсан, Монголын эртний бичгийн уран зохиолын үнэ цэнтэй дурсгалууд монгол, төвд, хятад хэлээр, олон хуулбар, хувилбар эхээр дамжин уламжлагдан бидний үед ирсэн билээ. Монгол үндэсний үзэл ухамсрыг төлөвшүүлэх, үндэсний уран зохиолын сэтгэлгээний өвөрмөц онцлогийг өвлүүлэн хөгжүүлэх үүднээс энэхүү үеийн бичгийн уран зохиолын нандин өвийг уншигч олонд ялангуяа хүүхэд залуучуудад уншуулж олны хүртээл болгох, түгээн дэлгэрүүлэх нийгэм цаг үеийн зайлшгүй шаардлага өнөөдөр бидний өмнө тулгараад байна. Академич Ц.Дамдинсүрэнгийн 1959 онд монгол бичгээр эмхтгэн хэвлүүлсэн, «Монголын уран зохиолын дээжис зуун билэг оршвой» эмхтгэлээс хойш, Л.Хүрэлбаатар, Д.Ёндон нар «Монголын уран зохиолын дээжис» 108 ботийн 1, 9 дүгээр дэвтэрт мөн өмнө хэвлүүлсэн Ц.Дамдинсүрэн гуайн «Монголын уран зохиолын дээжис зуун билэг оршвой» эмхтгэлд орсон зохиолууд дээр суурилан мөн төвд хятад хэлээр зохиогдсон олон зохиолыг нэмэн 1995 онд хэвлүүлснээс өөр XIII-XIX зууныг дуустал гол төлөөлөгчдийн бүтээлүүдийг хамруулсан өргөн хүрээний унших бичиг ялангуяа кирилл бичгээр хараахан хэвлэгдээгүй байна. Мөн өнөөдөр хэвлэгдээд байгаа цөөн тооны дурсгалуудын эх бичгийн судалгаа бүрэн хийгдээгүй, зохиол тус бүрээр хувилбар болон хуулбар эхүүдийг харьцуулан нарийн нягтлаагүй, хэвлэгдсэн эхүүд зөрүүтэй, алдаа мадагтай, мөн утга агуулгын хувьд нийгэм цаг үеийн шаардлагаар хасагдаж танагдсан зэрэг дутагдал ч байгаагаас гадна, одоо бидэнд мэдэгдэж байгаа, БНХАУ-ын Бээжингийн номын сан, Өвөрмонголын Нийгмийн шинжлэх ухааны академийн номын ан, ОХУ-ын Ленинград дахь Дорно дахин судлалын төвийн номын сан зэрэг томоохон номын сан,

архивуудад хадгалагдаж байгаа Монголын эртний уран зохиолын ховор дурсгалт бичгүүдийг өнөөдөр судалгаа шинжилгээний эргэлтэнд оруулан, олж хувилж авах, хэвлүүлэх цаг үеийн тулгамдсан шаардлага ч бидний өмнө тулгарч байна. Бид энэ судалгааны ажлыг хийснээр Эртний уран зохиолын цөөн тооны ч гэсэн чанартай зохиолуудыг эх бичиг сурвалж судлалын хэмжээнд нягтлан шинээр хэвлүүлэх олон нийт уншигчдад хүргэх шаардлагатай байна. Нөгөө талаар энэ олон зууны хэл, соёл, түүх уран зохиолын өв болсон Монголын эртний уран зохиолын сонгодог өвүүдийг мэргэжлийн цөөн тооны уншигч хэрэглэгч, эрдэм шинжилгээний ажилтан судлаачид, оюутан сурагчдад зориулсан явцуу хүрээнд биш бүх насны хүмүүс унших, өргөн олонд зориулагдсан, эх хэл өв соёлоо гэсэн монгол хүн бүрийн гарт, монгол айл бүрийн номын санд байх нэгэн бүрэн хэмжээний унших бичгийн цоморлиг болгон хэвлүүлэх ч цаг үеийн зайлшгүй шаардлага тулгамдсан асуудал болоод байна. Ийнхүү олон нийтэд зориулсан унших бичиг гэдэг үүднээс “Монголын эртний уран зохиол” 5 боть унших бичгийн агуулга, зохиолуудын сонголт, эх бичиг сурвалж судлалын тогтвортой байдал, хувилбар, хуулбар эхүүд, тэдгээрийн харьцаа, эх бичиг сурвалж судлалын нарийн нягт судалгаа хийж зохиол тус бүрт гарч байгаа эртний үг хэллэг, хэл түүх шашин соёлын холбогдол бүхий эртний ойлголтууд нэр нэршлийг тодорхой хэмжээнд зүүт тайлбар хийж мөн нэг зохиолын хэд хэдэн орчуулга байгаа тохиолдолд тэдгээрийг нягтлан сонголт хийх, нэн ялгаатай эх болон орчуулга бол зэрэгцүүлэн хэвлүүлэх зэрэг олон шалгуур шаардлагын хүрээнд судалгаа шинжилгээг хийсэн юм.

Судлагдсан байдал: Монголын эртний уран зохиолын шинжлэх ухааны түвшний, мэргэжлийн эрдэмтэн судлаачдын нарийвчилсан судалгааг ХХ зууны дунд үеэс хойш Ц.Дамдинсүрэн, Б.Ринчин, Б.Содном, Ш.Гаадамба, Ч.Алтангэрэл, Д.Ёндон, Л.Хүрэлбаатар, Д.Цагаан, Д.Цэрэнсодном, Д.Цэдэв, С.Дулам, Т.Булган, Ш.Сонинбаяр, С.Хөвсгөл, Г.Билгүүдэй, Д.Сумьяа нарын олон эрдэмтэд мөн гадаадын Монгол судлал өндөр хөгжсөн орны нэртэй эрдэмтэд ч өргөн дэлгэр хийж ирсэн.

Гэвч эртний уран зохиолын дурсгалуудыг хэвлүүлсэн явдал бол харьцангуй цөөн юм. Ц. Дамдинсүрэн 1959 онд монгол бичгээр XIII-XIX зуунд хамаарах эртний уран зохиолын гол төлөөлөгчдийн бүтээлээс зуун зохиолыг хэвлүүлсэн нь одоогоор бидний гар дээр байгаа хамгийн олон зохиолыг нэг дор багтаасан том хэмжээний цоморлиг юм. Үүний дараа 1992 онд Л.Хүрэлбаатар «Алтан хүрдэн» нэрээр үе үеийн төвд хэлт уран зохиолын гол төлөөлөгчдийн бүтээлээс 20 гаруй зохиолыг эмхтгэн хэвлүүлсэн. 1995 онд Монголын уран зохиолын 108 ботийн 1, 9 дүгээр цувралд багтааж Д.Ёндон, Л.Хүрэлбаатар нар мөн дээрх үеийн уран зохиолын олон дурсгалыг хоёр ботиор хэвлүүлсэн ингэхдээ Ц.Дамдинсүрэнгийн 1959 онд хэвлүүлсэн цоморлигт орсон зохиолуудыг гол болгон дээр нь төвд хятад хэлээр бичсэн зарим зохиолыг нэмж хэвлүүлсэн. Эдгээр нь хараахан өргөн олон уншигчдад түгээмэл хүртээл болоогүй ихэвчлэн мэргэжлийн судлаачид, оюутан суралцагчдын гарын авлага болох цөөн тоогоор хязгаарлагдаж байсан юм.

Төслийн шинэлэг тал, ач холбогдол: Мэргэжлийн эрдэмтэд хамтарч, Монголын эртний уран зохиолын монгол, төвд, хятад хэлээр байгаа, одоогоор хэвлэгдсэн болон өмнө хэвлэгдэж байгаагүй өөрийн улсын болон гадаадын номын сангуудад байгаа сурвалж бичгүүдийг сонгон судалгаа шинжилгээний эргэлтэнд оруулж, тэдгээрийн дотроос зуун зуунаар зохиол сурвалжуудыг ангилан сонголт хийж, тэр сонгосон зохиолуудыг эх бичгийн түвшинд нарийвчилсан судалгаа хийж, зөрүүтэй болон алдаа мадагтай эхүүдийг харьцуулан шүүж нягтлаад, зохиол тус бүрийг холбогдох үг, утгын тайлбар зүүлт хийн 5 ботиор хэвлүүлж байгаа нь манай судалгааны ажлын гол шинэлэг тал болох юм. Ийнхүү XIII-XIX зуунд хамаарах, монгол төвд хятад хэлээр бичигдсэн, Монголын эртний бичгийн уран зохиолын дээжсийг 5 боть болгож, холбогдох үг, утгын тайлбарын хамт, кирилл бичгээр нэг дор багцлан хэвлүүлж байгаа бөгөөд өмнө нь зөвхөн их дээд сургууль, мэргэжлийн судлаач багш нарт зориулсан цөөн тооны ном сурах бичгээр хүрээ нь хязгаарлагдаж байсныг эдүгээ олон нийт хүн бүрийн хүртээл болгох зорилго тавьж олдохгүй ховор

эртний сонгодог зохиолуудтай жирийн уншигч олныг танилцуулж айл бүрт хүргэж байгаа нь нэн түрүүний ач холбогдол юм. Цаашилбал, эртний сонгодог уран зохиолын энэхүү 5 ботиор дамжуулан монголчуудын өв соёлыг түгээн дэлгэрүүлэх, эх хэлээ нандигнан хайрлах, эртний хэл соёл түүхийн өргөн мэдлэгийг жирийн уншигчдад уран зохиолын сонгодог өвөөр дамжуулан хүргэж байгаа олон талын ач холбогдолтой бүтээл юм.

Төслийн бүтэц, хамрах хүрээ:

Зураг 1

«Монголын эртний уран зохиол» I боть – XIII-XIV зууны уран зохиол

«Монголын эртний уран зохиол» II боть – XV-XVI зууны уран зохиол

«Монголын эртний уран зохиол» III боть – XVII-XVIII зууны уран зохиол

«Монголын эртний уран зохиол» IV боть – XIX зууны уран зохиол

«Монголын эртний уран зохиол» V боть – Төвд хэлт уран зохиол гэсэн

бүтцийн дагуу дээрх агуулгын хүрээнд 5 боть эмхтгэл хийлээ.

ТӨСЛИЙН ҮР ДҮНГИЙН ДААЛГАВРЫН БИЕЛЭЛТ

Хүснэгт 1

Д/д	Төслөөр бий болох үр дүн	Үр дүнг хүлээлгэн өгөх	
		Хугацаа	Биелэлт
1	 <p>Монголын эртний уран зохиол I (XIII-XIV зуун)</p>	2022 он 12 сар	Монголын эртний уран зохиол I (XIII-XIV зуун) 20 хэвлэлийн хуудас
2	 <p>Монголын эртний уран зохиол II (XV-XVI зуун)</p>	2022 он 12 сар	Монголын эртний уран зохиол II (XV-XVI зуун) 12 хэвлэлийн хуудас
3	 <p>Монголын эртний уран зохиол III (XVII-XVIII зуун)</p>	2022 он 12 сар	Монголын эртний уран зохиол III (XVII-XVIII зуун) 15 хэвлэлийн хуудас
4	 <p>Монголын эртний уран зохиол IV (XIX зуун)</p>	2022 он 12 сар	Монголын эртний уран зохиол IV (XIX зуун) 20 хэвлэлийн хуудас
5	 <p>Монголын эртний уран зохиол V (Төвд хэлт уран зохиол)</p>	2022 он 12 сар	Монголын эртний уран зохиол V (Төвд хэлт уран зохиол) 18 хэвлэлийн хуудас

ТӨСЛИЙН ХҮРЭЭНД ГҮЙЦЭТГЭСЭН АЖЛЫН ТАНИЛЦУУЛГА

Гэрээнд тусгагдсаны дагуу бид энэхүү судалгааны ажлыг 2019-2022 онд хийж гүйцэтгэх төлөвлөгөөтэй байсан боловч улс орон даяар Корона вирусын өвчлөл гарч онцгой нөхцөл байдал үүссэнтэй холбоотой төслийн санхүүжилт нэг жилээр хойшлогдож энэ нь ч бидний судалгааны ажилд цаг хугацааны хувьд нэлээд өөрчлөлт оруулж хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг үүсгэж байсан билээ. Гэвч бид төлөвлөгөөнд заагдсан бүхий л ажлыг цаг хугацаанд нь гүйцэтгэх зорилго тавьж ажиллаж ирсэн юм.

2019 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт

Хүснэгт 2

д/д	Төслийн хүрээнд гүйцэтгэх тодорхой үе шатны ажлын нэр	Эхлэх дуусах хугацаа (Он, сар)	Гүйцэтгэгчдийн овог, нэр, мэргэжил	Биелэлт
1	Бэлтгэл ажил материал цуглуулах	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	5 ботийн бүтэц бэлэн болсон
2	Зохиолуудын эхийг сонгох	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Боть тус бүрээр зохиолын нэрс сонгогдож бэлэн болсон
3	Сонгосон эхүүдийн бусад эхээс зөрүүтэй байгааг харьцуулах, тулгах	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Сонгосон эх зохиолуудыг хувилбар эхүүдийг харьцуулан сонгосон
4	Эхүүдийг зуун зуунаар ангилах	1-7 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	5 ботийн зохиолуудын бүтэц эхийн түвшинд тодорхой болсон
5	Ботиудад орох зохиолуудыг монгол бичгээс хөрвүүлэх, харьцуулалт хийх /МУЗД зуун билэг оршвой, бусад монгол бичгийн эхээс/	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Монгол бичгээс хөрвүүлэх зохиолууд 100% бэлэн болсон Нийт 40 гаруй зохиолыг хөрвүүлсэн.
6	Орох зохиолуудын төвд хэлнээс орчуулсан орчуулгуудыг харьцуулах сонголт хийх	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Төвд хэлний орчуулгын сонголтууд 100% бэлэн болж хянагдан зүүлт тайлбарыг хийж дуусгасан бөгөөд хэвлэлийн эх хяналтанд явж байна.

7	Зохиолын эхийг цахимд шивж оруулах I боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
8	Зохиолын эхийг шивж оруулах II боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
9	Зохиолын эхийг шивж оруулах III боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, , Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
10	Зохиолын эхийг шивж оруулах IV боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
11	Зохиолын эхийг шивж оруулах V боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон

			зохиол судлал/	
12	Холбогдох үгийн, утгын, нэрийн зүүлт тайлбар хийх Боть тус бүрээр	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Боть тус бүрийн зүүлт тайлбар 100 % бэлэн болсон
13	Гадаадын номын сан, судлаачийн гар дээр бгаа зарим зохиолын эхийг буулгаж авах	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Тахал өвчин гарч Улсын хил хаагдсантай холбоотой Бээжин, Хөххотын номын сангуудаас авах эхүүдийг бүрэн авч чадаагүй
14	Явцын тайлан бичиж, захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүргүүлэх	6, 12 сард	Төслийн удирдагч	Явцын тайлан 2 удаа өгсөн.

2. 2020 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт

д/д	Төслийн хүрээнд гүйцэтгэх тодорхой үе шатны ажлын нэр	Эхлэх дуусах хугацаа (Он, сар)	Гүйцэтгэгчдийн овог, нэр, мэргэжил	Биелэлт
1	Зохиолын эхийг цахимд шивж оруулах I боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
2	Зохиолын эхийг шивж оруулах II боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
3	Зохиолын эхийг шивж оруулах III боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
4	Зохиолын эхийг шивж оруулах IV боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
5	Зохиолын эхийг шивж оруулах V боть	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/, Д.Цэдэв /Сурвалж судлал/, Г.Билгүүдэй /Хэл уран зохиол судлал/	Ботийн бүрэн эхийн 100 % бэлэн болсон
6	Холбогдох үгийн, утгын, нэрийн зүүлт тайлбар хийх /Боть тус бүрээр/	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Боть тус бүрийн зүүлт тайлбар 100 % бэлэн болсон
7	Гадаадын номын сан, судлаачийн гар дээр бгаа зарим зохиолын эхийг буулгаж авах	1-12 сар	Х.Сүглэгмаа /Монголын эртний уран зохиол судлал/	Тахал өвчин гарч Улсын хил хаагдсантай холбоотой Бээжин, Хөххотын номын сангуудаас авах эхүүд авч чадаагүй
8	Явцын тайлан бичиж, захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүргүүлэх	6, 12 сард	Төслийн удирдагч	Явцын тайлан 2 удаа өгсөн

2022 онд хийж гүйцэтгэсэн ажлын биелэлт

Хүснэгт 4

д/д	Төслийн хүрээнд гүйцэтгэх тодорхой үе шатны ажлын нэр	Эхлэх дуусах хугацаа (Он, сар)	Гүйцэтгэгчдийн овог, нэр, мэргэжил	Биелэлт
1	Боть тус бүрээр бүрэн уншилт хийх	1-9 сар	МЭУЗ 1-5 дугаар ботийн уншилт хийгдсэн	Боть тус бүрээр бүрэн уншилт хийж эхүүдийг тулгах нягтлах ажил хийгдсэн
2	Ботийг редакторлах Боть I	9-10 сар	МЭУЗ I ботийн редакторын ажил бүрэн дууссан	Бүрэн хийгдсэн

3	Ботийг редакторлах Боть II	9-10 сар	МЭУЗ II ботийн редакторын ажил бүрэн дууссан	Бүрэн хийгдсэн
4	Дэлгэрэнгүй удиртгал бичих Боть I	9-10 сар	МЭУЗ I ботийн дэлгэрэнгүй удиртгалыг ботийн редактор Г.Билгүүдэй бичиж дуусгасан.	Бүрэн хийгдсэн
5	Дэлгэрэнгүй удиртгал бичих Боть II	9-10 сар	МЭУЗ II ботийн дэлгэрэнгүй удиртгалыг ботийн редактор Д.Цэдэв бичиж дуусгасан.	Бүрэн хийгдсэн
6	Хэвлэлийн эх бэлтгэх Боть I-II	9-10 сар	МЭУЗ I-II ботийн эх бэлтгэл 95 хувьтай хийгдэж байна.	100 %
7	Ботийг редакторлах Боть III	11-12 сар	МЭУЗ 3 дугаар ботийн редакц хийх ажил бүрэн гүйцсэн	Бүрэн хийгдсэн
8	Ботийг редакторлах Боть IV	11-12 сар	МЭУЗ 4 дүгээр ботийн редакц хийгдсэн.	Бүрэн хийгдсэн
9	Ботийг редакторлах Боть V	11-12 сар	МЭУЗ 5 дугаар ботийн редакц хийгдсэн.	Бүрэн хийгдсэн
10	Дэлгэрэнгүй удиртгал бичих Боть III	9-10 сар	МЭУЗ III ботийн дэлгэрэнгүй удиртгалыг ботийн редактор Ч.Дагвадорж бичиж дуусгасан.	100 %
11	Дэлгэрэнгүй удиртгал бичих Боть IV	9-10 сар	МЭУЗ IV ботийн дэлгэрэнгүй удиртгалыг ботийн редактор С.Байгалсайхан бичиж дуусгасан.	100 %
12	Дэлгэрэнгүй удиртгал бичих Боть V	9-10 сар	МЭУЗ V ботийн дэлгэрэнгүй удиртгалыг ботийн редактор Д.Цэдэв бичиж дууссан.	100 %
13	Холбогдох үгийн, утгын, нэрийн зүүлт тайлбар хийх Боть тус бүрээр	9-10 сар	Бүрэн хийгдсэн	100 %
14	Ботиудад орох зарим сурвалжийн гэрэл зураг, хавсаргах материал бэлдэх, ангилах	1-10 сар	Бүрэн хийгдсэн	100 %
15	Холбогдох үгийн, утгын, нэрийн зүүлт тайлбар хийх Боть тус бүрээр	1-10 сар	Зүүлт тайлбар хийгдэж дууссан	100 %
16	Хэвлэлийн эх бэлтгэх I-III	10-11 сар	Хийгдсэн	100 %
17	Хэвлэлийн эх бэлтгэх IV-V	10-11 сар	Хийгдэж байна.	100 %
18	Хэвлэлтэнд шилжүүлэх Боть I	10-11 сар	МЭУЗ Боть I хэвлэлтэнд шилжүүлсэн	100 %
19	Хэвлэлтэнд шилжүүлэх Боть II	10-11 сар	МЭУЗ Боть II хэвлэлтэнд шилжүүлсэн	100 %
20	Хэвлэлтэнд шилжүүлэх Боть III	10-11 сар	МЭУЗ Боть III хэвлэлтэнд шилжүүлсэн	100 %
21	Хэвлэлтэнд шилжүүлэх Боть IV	10-11 сар	МЭУЗ Боть IV хэвлэлтэнд шилжүүлсэн	100 % ¹⁸

22	Хэвлэлтэнд шилжүүлэх Боть V	10-11 сар	МЭУЗ Боть V хэвлэлтэнд шилжүүлсэн	100 %
23	Ботийн хэвлэл мэдээлэл зар сурталчилгааны ажил	12 сар	Ном хэвлэгдэж гараад хийгдэнэ	
24	Явцын тайлан бичиж, захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүргүүлэх	6,12 сард сард	6 сард явцын тайлан өгсөн	2022 онд явцын тайлан 2 удаа гаргаж өгсөн
25	Төслийн эцсийн тайлан бичиж захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүлээлгэн өгөх	12 сард багтаана.	Хийгдэж байна.	Төслийн үр дүнгийн тайлан бичиж сургуулийн ЭЗ ийн хурлаар хэлэлцүүлэн дараагийн шатны хэхэлцүүлэгт оруулж байна.

Төслийн үр дүн тайлан

Төсөл хэрэгжүүлэх, санхүүжүүлэх, түүний үр дүнг баталгаажуулах, үнэлэх, хүлээлгэн өгөх, үр дүнг үйлдвэрлэл, хэрэглээнд шилжүүлэх, ашиглах, урамшуулах ажлыг холбогдох хууль тогтоомж болон Засгийн газрын 2014 оны 301 дүгээр тогтоолоор баталсан “Шинжлэх ухаан, технологийн төсөл хэрэгжүүлэх журам”-ын дагуу 2019, 2020, 2022 онуудад төслийн явцын тайлан өгч санхүүгийн мониторинг хийлгэж мөн төслийн явцын тайланг ШУТ санд гаргаж өгч мөн ШУА-ийн Бага чуулганаар үр дүнгээ хэлэлцүүлсэн, тэндээс гарсан эрдэмтдийн санал шүүмжийг тусгаж ажилласан билээ.

«МОНГОЛЫН ЭРТНИЙ УРАН ЗОХИОЛ» 5 БОТЬ ҮНДСЭН СУДАЛГААНЫ АЖИЛ

Улс орны нийгэм эдийн засаг, техник технологи, урлаг утга зохиол, соёл түүхийн хөгжлийг дагаад нийгэм олон нийтийн дунд Монгол үндэстний хэл соёл түүх утга зохиолын томоохон дурсгалуудыг унших судлах түүгээр дамжуулан үндэсний хэл бичгээ дээдлэн үзэх, хүүхэд залуучууд хойч үедээ уламжлан хөгжүүлэх, үндэсний сэтгэлгээний үнэт зүйлсээ дээдлэн үзэх эрмэлзэл хандлага монгол хүн бүрт эрхэм болоод байна. Нөгөө талаар монгол, төвд, хятад хэлээр зохиол бүтээлээ бичиж зуун зуундаа алдаршиж үлдсэн бичгийн мэргэд, зохиолч яруу найрагч соён гэгээрүүлэгчид, тухайн нийгэм цаг үеийн хэл уран зохиол, шашин соёл түүхийн нэрт зүтгэлтэн, буддын гүн ухаантан, бурханы шашны зүтгэлтэн, дуун хөрвүүлэгч эрдэмтэн мэргэдийн Монголын бичгийн уран зохиолын түүхнээ сод төлөөлөл болсон зохиол бүтээлийг уншиж судлах олонд түгээн дэлгэрүүлэх өвлөн хөгжүүлэх их эрдэм судлалын үйлс ялангуяа ХХ зууны эхэн дунд үеэс хойш нэлээд эрчимжиж утга зохиол судлалын мэргэжлийн нэрт эрдэмтдийн энэ чиглэлийн бүтээлүүд гарах болсон юм. Монголын эртний бичгийн уран зохиолын түүх, гол төлөөлөгчдийн намтар уран бүтээлийн судалгаа, зохиол бүтээлийн сурвалж эх бичгийн судалгаа, онолын сэтгэлгээний хөгжил, уламжлал шинэчлэл, туурвил зүйн судалгаа эрчимтэй хийгдэж эхэлсэн тэр цагаас Монголын эртний уран зохиолын гол төлөөлөгчдийн зохиол бүтээлийг унших бичгийн зориулалтаар эмхтгэн хэвлүүлэх, орчуулах, хөрвүүлэх ажил мөн янз бүрийн түвшинд хийгдэж иржээ. ХХ зууны эхэн үе Ардын хувьсгалын дараа ард олны бичиг үсгийн боловсролыг сайжруулах зорилгоор олны дунд ихэд дэлгэрсэн Оюунтүлхүүр, Гурван зуун тайчуудыг дарсан домог, Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир, Цагийн жамыг тодруулагч цаасан шувууны үлгэр тэргүүтэн олон арван зохиолыг бар хэвлэл болон гар бичмэлээр хуулбарлан тарааж байсан нь бий. Аман болон бичгийн уран зохиолын харилцаа холбоонд тулгуурлан хөгжихдөө ард түмний дунд эхлээд амаар дэлгэрч улмаар бичигт тэмдэглэгдэн үлдсэн магтаал, сургаал, дууллын яруу найраг, домог үлгэр туужсын зохиол, эдүгээ бидэнд мэдэгдэж байгаа хамгийн эртний бичгийн уран зохиолын дурсгал Монголын нууц товчоо түүний доторх уран зохиолын зүйлс, Чингис хааны намтар түүх, сургаал айлтгал, түүний нэрээр олонд түгээсэн билиг сургаалууд, Монголын эзэнт гүрнийг байгуулсан их алдар суу, хаан төрийн залгамж холбоо алтан ургийнхны намтар түүхэнд холбогдол бүхий уран зохиол, монгол түмний эв нэгдэл, баруун зүүн монголын зөрчил тэмцэл, хаан ширээний төлөөх тулаан, ханлиг амйгуудын задрал бутралыг харуулсан зохиолууд, түүхэн домгоор найруулсан

сургаал, туужис, монголчуудын тусгаар тогтнолын төлөөх тэмцэл үндэсний үзэл ухамсар сэргэсэнтэй холбоо бүхий дундад зууны түүхэн зохиолууд, тэр түүхэн зохиолуудаар уламжлагдан ирсэн эртний сургаал, магтаал, тангараг, залбирал, шигтгэл, тахил төгсгөлийн яруу найргийн зүйлс, Монголд Бурханы шашин дэлгэрсэнтэй холбоотой Энэтхэг, Төвд, Монголын уран зохиолын уламжлал харилцан нөлөөллийг илтгэсэн төвд хэлт уран зохиолын олон төрөл зүйлүүдээр Монголын эртний бичгийн уран зохиол зуунаас зуунд улам өргөн дэлгэр болж баяжин хөгжсөөр ирсэн юм.

Монголын эртний уран зохиолын сонгодог дурсгалууд болох эдүгээ зохиогдоод даруй долоон зуун ная гаруй, түүнээс ч илүү олон жил болж байгаа, монгол хэлээр хятад үсгээр бичигдэн товч утгыг хятад хэлээр хадмаллан орчуулсан эх нь бидний үед олдоод байгаа, монгол овог аймгуудаас Их эзэнт гүрнийг байгуулсан түүх монголчуудын нэгдэл бүлгэмдлийн үзэл санааг шингээсэн, Чингис хааны дээд язгуураас түүний алтан ургийнхны түүхэн үүрэг оролцоог голлон тодлож улмаар XIII-XIV зууны түүхэн үйл явдлыг уран сайхны аргаар баяжуулан бичсэн, монгол хэл, түүх, уран зохиолын дурсгал болдог Монголын нууц товчоо, XIII-XIV зууны үед хэрхэн бүтээгдсэн тэр үндсэн эхээрээ хэдийгээр бүрэн бус ч гэсэн бидний үед шууд уламжлагдан ирсэн “Алтан ордны үйсэн дээрх бичиг”, Турфаны цуглуулга, хэдийгээр мөн энэ үед зохиогдсон боловч үндсэн эх нь уламжлагдан ирээгүй, хожуу үеийн ихэвчлэн XVII- XVIII зууны түүхэн зохиолуудын дотор багтаж буюу шууд бус замаар бидний үед уламжлагдан ирсэн “Аргусан хуурчийн домог”, “Эзээн Богд Чингисийн эр хоёр загалын тууж оршвой”, “Гурван зуун тайчуудыг дарсан домог”, “Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир”, “Чингисийн билиг сургаал”, “Оюунтүлхүүр”, XIV зууны эхэн үеийн монгол хэл бичгийн нэрт эрдэмтэн, дуун хөрвүүлэгч, Бурханы шашны нэрт зүтгэлтэн «Юань улсын судар»-т тэмдэглэгдсэн түүхэн баримтаар амьдралын он цаг тоолол нь нэлээд тод томруун болж үлдсэн Чойжи-Одсэр бандидын “Махагалын магтаал”, “Бурханы 12 зохионгуй”, “Банзрагчийн төгсгөлийн шүлэг”, “Бодичария-авадарагийн тайлбар”, түүний төгсгөлийн шүлэг, Хубилай сэцэн хааны “Хаврын уулнаа зугаацаад урамшин тэмдэглэсэн шүлэг”, мөн Түгтөмөр хааны “Хөх гүйлсийн шүлэг”, “Зянь Ганаас нийслэл орох замын гудас санамсаргүй гиншсэн нь”, бичгийн мэргэн сайд Тогтогагийн “Зарлигаар Дунбэй шянь уулыг тахьсан нь”, Хубилай хааны шадар, цэргийн жанжин Баян чинсаны “Зарлигаар мөрөний өмнөдийг хураамжилсан нь”, “Лизяа хотын шинэ балгасыг эвдсэн нь”, Есөнтөмөр хааны үед түүх шастир тайлбарлах түшмэл, бичгийн их утгач, төрийн сайд байсан Аригуйн “Андаан

мөрөөдөхүй”, Баяуд овогт Дайбуха шүлэгчийн “Ли Гүнфэнд хичээнгүйлэн хүргэсүү”, Тогоонтөмөр хааны зохиосон “Хааны зохиосон шүлэг”, “Мингийн эзэнд хариулах нь”, Аюушридарийн “Шинэ сар”, Лян Ван Базарвармийн “Вэй Чуйг чиглэх зам зуур зохиов”, Агайн «Гунил хилэнгийн шүлэг», «Алтан бөгжийн дуулал» “”, Түгтөмөр хааны хүү Өрлөгбөхийн «Мин Хэ нуурт уулзан бүхүйд дээд хүн Жя Синийн эгшиглэлд нийлүүлэн зохиосон нь», “Намрын салхин”, Марайн “Хаврын гэгээ” зэрэг монголчуудын хятадаар бичсэн олон арван шүлэг зохиолын дээжис тэргүүтэн XIII-XIV зууны уран зохиолын дурсгалууд;

Их Юань гүрэн мөхөж Чингис хааны байгуулсан эзэнт гүрэн задарсаны дараах үед монголчуудын тархай бутархай байдал, олон жижиг ханлиг аймгуудад задарсан монголчуудыг их эзэн хааны сүр хүчин дор нэгэн жолоонд нэгтгэх үзэл хандлагаар дөчин түмэн Монголыг зургаан түмэн Монгол болгон нэгтгэсэн тухай өгүүлэх «Даян хааны харьяат зургаан түмэн Монголын магтаал», харьтан дайсан төдийгүй Чингис хааны хойчис алтан ургийнхны дунд ч ширүүн тэмцлийг үүсгэсэн хаан ширээний төлөөх тэмцэл, хаан төрийн бодлогыг алтан ургийхан барьж ирсэн төр ёсны уламжлалын төлөө босч тэмцсэн алтан ургийн Мандуул хааны бага хатан Мандухайн түүхэнд холбогдох «Мандухай цэцэн хатны домог», халх, ойрадын тэмцлийг харуулсан “Хув Нагваралын тууж”, “Убаши хун тайжийн тууж”, “Чингис хааны алтан бичиг”, “Алтан хааны тууж”, Бөө мөргөлийн яруу найраг тэргүүтэн XV-XVI зууны уран зохиолын дурсгалууд;

1716 оны модон барын Гэсэрээс эхлээд олон хувилбараар тархсан «Гэсэрийн тууж», Эрх чөлөө тусгаар тогтнолын төлөө тэмцэл өрнөсөнтэй холбоотой Монголын их хаадын намтар түүх, улсын түүхийг шинээр бичих үзэл санаа өрнөж Боржигоны түүхч Жамбалын «Асрагч нэртийн түүх», Ордосын түүхч Саган сэцэний «Эрдэнийн товч», Рашпунцагийн «Дай Юань улсын болор эрих», Лувсанданзаны «Алтан товч», «Хураангуй Алтан товч» тэргүүтэн түүхэн зохиолууд бичигдсэний доторх уран зохиол яруу найргийн зүйлс, Халхын Цогт хун тайжийн “Дуутын хадны шүлэг”, “Хунтайжийн санаашрал” шүлгүүд, “Орчлонгийн сав шимийн дуулал”, “Авах гээхийн дөрвөн мөрт”, “Тоть шувууны сургаал” тэргүүтэн сургаалын зохиолууд, “Эндүүрэл хааны тууж”, “Ногоон дарь эхийн тууж”, “Цагаан дарь эхийн тууж”, монгол намтар зохиолууд, Монголын төвд хэлт уран зохиолын гол төлөөлөгч Халхын анхдугаар богд Өндөр гэгээн Занабазар, халхын Зая бандид Лувсанпэрэнлэй, Ламын гэгээн Лувсанданзанжалцан, Ойрадын зая бандид Намхайжамц, Хөхнуурын Ишбалжир, Цахар гэвш Лувсанчүлтэм, Алшаа Дандар лхарамба, Их хүрээний Агваантүвдэн²²

нарын олон мэргэдийн төвд хэлээр туурвисан зохиол бүтээл тэргүүтэн XVII-XVIII зууны уран зохиолын дурсгалууд;

Улс орон бүхэлдээ гадаад дотоодын эзлэн түрэмгийлэгч ноёлогч ангийн эрхшээлд орж нийгэм улс төр эдийн засгийн гадаад дотоод нөхцөл байдал доройтож газар сайгүй хувьсгалт тэмцэлд бэтгэгдэн нийгэм оюун санааны болон шашны нэрт зүтгэлтэн дэвшилтэт үзэлтнүүдийн бүтээл туурвил голлон хөгжиж Халхын хуульч хэмээх цэцэн Сандагийн нийгмийн гэм бурууг шүүмжилсэн үг зохиолууд, Ордосын Хишигбатын иргэний уянгын яруу найраг, Гамал, Лувсандондов нарын шүлэг зохиол, Гэлэгбалсангийн ерөөл, Говийн ноён хутагт Данзанравжаа, Гүнгийн зуугийн гэгээн Иншданзанваанжил, Цанид ловон Шагдар нарын сургаалийн зохиолууд, Хамба номын хан Агванлуvsанхайдав, Эрдэнэ мэргэн бандид Агван-Ишсамбуу, Зава Дамдин гавж, Говийн ноён хутагт Лувсанданзанравжаа, тарган бандид Цэвэлванчигдорж, Эрдэнэ мэргэн бандид ханчин хамбо Жамьянгарав, Агвантүвдэн нарын төвд монгол хэлээр бичсэн нарын буддынгүн ухааны, шашныг шинэтгэх үзлийн, билиг сургаал, шашны зан үйлийн, Зохист аялгууны толийн жишээ шүлэг зохиолууд, Ванчинбалын Инжинашийн романууд, Гуларанс, Гүнначүг, Сүнвэйданжуны шүлгүүд тэргүүтэн XIX зуунаас XX зууны эхэн үеийн уран зохиолын дурсгалууд;

Монгол мэргэдийн төвд хэлээр туурвисан зохиол бүтээлийн дээжис болгож XIII- XIX зуун дуустал үеийн төвд хэлт уран зохиолын гол төлөөлөгчдийн төвд хэлээр туурвисан Намтар зохиол, Үг зохиол, Сургаал, магтаал дууллын яруу найраг, Буддын гүн ухааны зохиол, Тайлбар зохиол, Захиа бичгийн уран зохиол, Зам явахын уран зохиол, Хориг шүүмжийн бичиг, Орон хийдийн магтаал, Бурхадын магтаал, Тахил төгсгөл, залбирал даатгалын шүлэг, уул усны сан тахилга, Хишиг даллагын уран зохиолын дурсгалууд гэсэн Монголын эртний уран зохиолын шүлэглэсэн, үргэлжилсэн үгийн , шүлэг үргэлжилсэн үгийн хосолмол хэлбэрээр бичсэн дурсгалт бичгүүдийг 5 боть болгож багцлан холбогдох үг утгын тайлбар, эрдэм шинжилгээний зүүлт тайлбар сэлтийг хавсаргаж уншигч олонд хүргэхээр хэвлэлд бэлтгэсэн юм.

Зураг 2

Хүснэгт 5

№	Ботийн нэрс	Агуулга
Боть I	 <p>Монголын эртний уран зохиол-I XIII-XIV зуун</p>	<p>Монголын нууц товчооны 30 өгүүллэг, Монголын нууц товчооны яруу найраг, XIII-XIV зууны үед хэрхэн бүтээгдсэн тэр үндсэн эхээрээ хэдийгээр бүрэн бус ч гэсэн бидний үед шууд уламжлагдан ирсэн “Алтан ордны үйсэн дээрх бичиг”, Турфаны цуглуулга, хэдийгээр мөн энэ үед зохиогдсон боловч үндсэн эх нь уламжлагдан ирээгүй, хожуу үеийн ихэвчлэн XVII- XVIII зууны түүхэн зохиолуудын дотор багтаж буюу шууд бус замаар бидний үед уламжлагдан ирсэн “Аргусан хуурчийн домог”, “Эзээн Богд Чингисийн эр хоёр загалын тууж оршвой”, “Гурван зуун тайчуудыг дарсан домог”, “Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир”, “Чингисийн билиг сургаал”, “Оюунтүлхүүр”, XIV зууны эхэн үеийн монгол хэл бичгийн нэрт эрдэмтэн, дуун хөрвүүлэгч, Бурханы шашны нэрт зүтгэлтэн «Юань улсын судар»-т тэмдэглэгдсэн түүхэн баримтаар амьдралын он цаг тоолол нь нэлээд тод томруун болж үлдсэн Чойжи-Одсэр бандидын “Махагалын магтаал”, “Бурханы 12 зохионгуй”, “Банзрагчийн төгсгөлийн шүлэг”, “Бодичария-авадарагийн тайлбар”, түүний төгсгөлийн шүлэг, Хубилай сэцэн хааны “Хаврын уулнаа зугаацаад урамшин тэмдэглэсэн шүлэг”, мөн Түгтөмөр хааны “Хөх гүйлсийн шүлэг”, “Зянь Ганаас нийслэл орох замын гудас санамсаргүй гиншсэн нь”, бичгийн мэргэн сайд Тогтогагийн “Зарилигаар Дунбэй шянь уулыг тахьсан нь ”,</p>

		<p>Хубилай хааны шадар, цэргийн жанжин Баян чинсаны “Зарлигаар мөрөний өмнөдийг хураамжилсан нь”, “Лизья хотын шинэ балгасыг эвдсэн нь”, Есөнтөмөр хааны үед түүх шастир тайлбарлах түшмэл, бичгийн их утгач, төрийн сайд байсан Аригуйн “Андаан мөрөөдөхүй”, Баяуд овогт Дайбуха шүлэгчийн “Ли Гүнфэнд хичээнгүйлэн хүргэсүү”, Тогоонтөмөр хааны зохиосон “Хааны зохиосон шүлэг”, “Мингийн эзэнд хариулах нь”, Аюушридарийн “Шинэ сар”, Лян Ван Базарвармийн “Вэй Чуйг чиглэх зам зуур зохиов”, Агайн «Гунил хилэнгийн шүлэг», «Алтан бөгжийн дуулал» “”, Түгтөмөр хааны хүү Өрлөгбөхийн «Мин Хэ нуурт уулзан бүхүйд дээд хүн Жя Синийн эгшиглэлд нийлүүлэн зохиосон нь», “Намрын салхин”, Марайн “Хаврын гэгээ” зэрэг монголчуудын хятадаар бичсэн олон арван шүлэг зохиолын дээжис</p>
<p>Боть II</p>	 <p>Монголын эртний уран зохиол-II XV-XVI зуун</p>	<p>«Даян хааны харьяат зургаан түмэн Монголын магтаал», «Мандухай цэцэн хатны домог», халх, ойрадын тэмцлийг харуулсан “Хув Нагваралын тууж”, “Убаши хун тайжийн тууж”, “Чингис хааны алтан бичиг”, “Алтан хааны тууж”, Бөө мөргөлийн яруу найраг</p>
<p>Боть III</p>	 <p>Монголын эртний уран зохиол-III XVII-XVIII зуун</p>	<p>Цогт хун тайжийн шүлгүүд Цогтын хадны шүлэг, Хунтайжийн санаашрал, Зарлигийн эрхт Далайн Эндүүрэл хааны тууж, Ногоон дарь эхийн тууж, Нарангэрэл дагинын тууж, Нэйж тойны намтараас, Гэсэрийн туужаас, Молон тойны судраас, Орчлонгийн сав шимийн дуулал, -Тоть шувууны сургаал, Авах гээхийн 4 мөрт, намтар зохиол, тайлбар зохиол, магтаал сургаалын зохиолууд, Өндөр гэгээн Занабазар, Зая бандид Лувсанпэрэнлэй, Цахар гэвш Лувсанчүлтэм, Хөхнуурын сүмбэ Ишбалжир, Ламын гэгээн Лувсанданзанжалцан, Алшаа Дандар лхарамба, Дай гүүш Агвандампил, Зая бандид Намхайжамц, Алшаа Дандар лхарамба, Их хүрээний Агваантүвдэн нарын олон мэргэдийн төвд хэлээр туурвисан зохиол бүтээл, Лувсанданзаны Алтан товч, Саган сэцэний Эрдэнийн товч, Жамбалын асрагч нэртийн түүх, Рашпунцагийн Дай Юань улсын Болор эрих, Шар тууж, Чингисийн цадиг зэрэг түүхэн зохиолуудын тахил төгсгөлийн шүлэг, доторх уран домог, яруу найраг</p>

<p>Боть IV</p>	 <p>Монголын эртний уран зохиол-IV XIX зуун</p>	<p>Гамал, Данзанравжаа, Хуульч Сндаг, Хшигбат, Гэлэгбалсан, Гуларанс, Сүнвэйданзун, Жамьянгарав, Лувсандондов, Дорж мэйрин, Гэндэн мэйрин нарын монгол хэлээр бичсэн зохиолууд, Инжинашийн романуудын хэсэглэлээс, Данзанравжаа, Жамьянгарав, Ишданзанваанжил, Хамба номун хан Агванлувсанхайдав, Эрдэнэ мэргэн бандид Агван-Ишсамбуу, Зава Дамдин гавж, Цэвэлванчигдорж, Брагри лам Дамцагдорж нарын төвд хэлээр бичсэн зохиолууд</p>
<p>Боть V</p>	 <p>Монголын эртний уран зохиол-V Төвд хэлт уран зохиол</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намтар зохиол ✓ Үг зохиол ✓ Захиа бичгийн уран зохиол ✓ Хориг шүүмжийн бичиг ✓ Зам явахын уран зохиол ✓ Орон хийдийн магтаал ✓ Бурхадын магтаал ✓ Сургаалын зохиол ✓ Буддын гүн ухааны зохиол ✓ Хишиг даллагын зохиол ✓ Уул усны сан тахилгын зохиол гэсэн бүтцийн хүрээнд Монголын төвд хэлт уран зохиолын гол төлөөлөгч Өндөр гэгээн Занабазар, Зая бандид Лувсанпэрэнлэй, Цахар гэвш Лувсанчүлтэм, Хөхнуурын сүмбэ Ишбалжир, Ламын гэгээн Лувсанданзанжалцан, Алшаа Дандар лхарамба, Дай гүүш Агвандампил, Зая бандид Намхайжанцан, Данзанравжаа Жамьянгарав, Ишданзанваанжил, Хамба номун хан Агванлувсанхайдав, Эрдэнэ мэргэн бандид Агван-Ишсамбуу, Тарган бандид Цэвэлванчигдорж, Зава дамдин гавж нарын зохиолуудаас бүтсэн

ТӨСЛИЙН ХҮРЭЭНД ГҮЙЦЭТГЭСЭН СУДАЛГААНЫ БҮТЭЭЛҮҮД

Хэвлэгдсэн эрдэм шинжилгээний өгүүллүүд

А.Дотоодод

1. Ноён хутагт Данзанравжаагийн гүн ухааны үзэл хийгээд нэгэн овоо тахилгын тухайд - “Хэл бичиг утга соёл” Эрдэм шинжилгээний бичиг №15 (14)., 2019 он. ISSN 2310-2551
2. Арвайн хүрээний “Тарган бандида” ламтан Цэвэлванчигдоржийн зохиосон малын өвчнийг анагаах арга, заслын судруудыг судалсан дүн /Я.Ганзаяагийн хамт/ “Mongolian Journal of Agricultural Sciences” Vol. 29 No. 1 (2020)

Б. Гадаадад

3. Научно - исследовательские работы о выдающемся поэте Монголии Данзане равдже в мировом монголоведении (with Timurbatar.M) - Международный научно-исследовательский журнал, "Евразийский Союз Ученых. Серия: Филология, искусствоведение и культурология. 5 (86).2021 DOI:10.31618/ESU.2413-9335.2021.1.86.1378.стр 10-14
4. Монголын нууц товчоон дахь ураг, гэр бүлийн зарим заншиллын тухай. (Чиндамаагийн хамт) БНХАУ, Баруун хойтын үндэсний их сургуулийн эрдэм шинжилгээний сэтгүүл. Гүн ухаан нийгмийн шинжлэх ухааны монгол хэвлэл. 2021 оны 2 дугаар хугацаа № 68.
5. The notion of heaven worship in the poetry written by Ts. Bavuudorj /with Timurbaatar.M/ -Международный научно-исследовательский журнал, "Евразийский Союз Ученых. Серия: Филология, искусствоведение и культурология. IMJ.I.J.Q3J6I81E5U .24J.329335 2021 | 9|. 1500
6. Гэсэр дэх дүрүүдийн эмзэг дүрслэлийн үнэ цэнэ (Бай Хасын хамт) -Улаан хадын дээд сургуулийн эрдэм шинжилгээний бичиг. Гүн ухаан нийгмийн шинжлэх ухааны хэвлэл.2021 оны 41 дүгээр боть, 165 дугаар хугацаа. ISSN 1673-3231

Хэлэлцүүлсэн эрдэм шинжилгээний илтгэлүүд

1. “Говь мэргэн вангийн хошуун дахь ноён хутагт Данзанравжаагийн үүсгэсэн нэгэн овоо тахилгын зан үйлийн тухай”-Тунляогийн Өвөрмонголын үндэсний их сургууль, Угсаатан зүйн олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал, 2019 он
2. “XX зууны уран зохиол дахь үг зохиол ба Б.Явуухулан”. Эрдэм шинжилгээний бага хурал. УБ.,2019 он
3. Ж.Саруулбуянгийн яруу найраг дахь дорно дахины уламжлалт нэгэн сэтгэлгээний тухай. Эрдэм шинжилгээний бага хурал. УБ., 2019 он
4. “Дууллын яруу найргийн монгол уламжлал хийгээд Цогт хун тайж”. Цогт хун тайжийн мэндэлсний 440 жилийн ойд зориулсан ЭШ-ний хурал 2021-10-28
5. Монголын эртний зохиол судлалын уламжлал МЗЭ-ийн 100 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурал. 2022 он
6. XX зууны Монголын эртний уран зохиол судлалын гол бүтээлүүд, Д.Нацагдоржийн мэндэлсний ойн өдрөөр Соёлын бүтээлч аяны хүрээнд зохион байгуулсан эрдэм шинжилгээний хурал. 2022 он

ДҮГНЭЛТ

Энэхүү судалгааны хүрээнд бид

1. XIII-XIX зууныг дуусталх үеийн Монголын эртний уран зохиолын дурсгалт бичгийн судалгаа шинжилгээ хийж уран зохиолын сонгодог дурсгалуудыг зуун зуунаар ангилан цуврал 5 ботид багтаан унших бичгийн зориулалтаар хэвлүүлж өргөн олон уншигчдын гарт хүргэх гол зорилгоо биелүүлж шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, сурвалж эх бичгийн найдвартай эхийг түшиглэсэн, зөвхөн мэргэжлийн явцуу хүрээнд биш, олон нийт уншигчдын хүртээл болж монгол айл бүрд очих, XIII-XIX зууныг дуустал үеийн сонгодог уран зохиолын дээжийг багтаасан “Монголын эртний уран зохиол” 1-5 дугаар дэвтрийг эмхтгэн хэвлүүллээ.
2. Монголчуудын уран сайхны сэтгэлгээний уламжлалыг хадгалсан, монгол, төвд, хятад хэлээр, олон хуулбар, хувилбараар уламжлагдан ирсэн Монголын эртний бичгийн уран зохиолын үнэ цэнтэй дурсгалуудыг эмхтгэн нэгэн дор хэвлэх нь дараагийн онол түүхийн судалгааны үндсэн суурь сурвалж болох ач холбогдолтой юм.
3. “Монголын эртний уран зохиол” 5 ботийг эмхтгэхдээ зохиолуудын сонголт, эх бичиг сурвалж судлалын тогтвортой байдал, хувилбар, хуулбар эхүүд, тэдгээрийн харьцаа зэрэгт эх бичиг сурвалж судлалын нарийн нягт судалгаа хийж зохиол тус бүрт гарч байгаа эртний үг хэллэг, хэл түүх шашин соёлын холбогдол бүхий эртний ойлголтууд нэр нэршлийг тодорхой хэмжээнд зүүлт тайлбар хийж мөн нэг зохиолын хэд хэдэн орчуулга байгаа тохиолдолд тэдгээрийг нягтлан сонголт хийх, нэн ялгаатай эх болон орчуулга бол зэрэгцүүлэн хэвлүүлэх зэрэг олон шалгуур шаардлагыг тавьж ажилласан болно.
4. Мөн судалгааны хүрээнд 2019-2022 онд дотоодод 2, гадаадад 5 нийт 7 эрдэм шинжилгээний өгүүлэл хэвлүүлж 6 эрдэм шинжилгээний хуралд илтгэл хэлэлцүүлсэн болно.

